

ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВИЙ ВИМІР СОЦІАЛЬНОЇ ЦІННОСТІ ЖІНКИ У КИЇВСЬКІЙ РУСІ

КУДІН Сергій Володимирович - доктор юридичних наук, професор, професор кафедри теоретико-правових дисциплін, Державний податковий університет

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-1396-3212>

ЛОЩИХІН Олександр Миколайович - доктор юридичних наук, професор, професор кафедри теоретико-правових дисциплін, Державний податковий університет

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-9689-1650>

ФРАНЦУЗ Анатолій Йосипович - доктор юридичних наук, професор, проректор з науково-педагогічної роботи, університет «КРОК»,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-2861-1252>

УДК 340.1

DOI 10.32782/NP.2023.3.2

У цій статті з філософсько-правових позицій розглянуті питання розуміння поняття «соціальна цінність людини». У сучасній науковій літературі продукується думка, що це поняття слід осмислювати через поняття «сенс життя» і «призначення» людини. Доведено, що перше з них позначає всю повноту цілеспрямованої життєдіяльності людини, індивіда як представника людського роду; він має особовий, конкретно-історичний характер, він багатобразний, динамічний, локальний; така характеристика «сенсу» пояснюється тим, що людина по своїй суті є соціально-творча і діяльна істота і постійно ставить перед собою все нові і нові цілі й завдання. «Призначення» виражає кінцеву мету існування людини як родової істоти, виражає сенс самого сенсу її буття як індивіда і особи. Проаналізовано, що деякі вчені визначають поняття «корисність» у сенсі «значення», «призначення» ж схильні розглядати в аспекті «результат діяльності», а поняття значущість дуже близьке до поняття цінність. Визначено, що ми вважаємо, що соціальну цінність жінки слід дійсно аналізувати під «зрізом» вищезазначених понять, але в іншому розумінні: «призначення» етимологічно означає напрям, мету діяльності, що конкретно і необхідно зробити людині і віддзеркалює «зна-

чення» чи «значущість» вчинків; натомість, зміст «корисності» передається через «результат діяльності», досягнення або ні кінцевої мети. Обґрунтовано, що, на нашу думку, соціальна цінність людини, яка пізнається у зв'язку із поняттям «корисність», розуміється нами як досягнення людиною актуальних на сьогоднішній день цілей, реалізація відповідних завдань, конструктивне вирішення значущих для людства у певний період проблем. Таке визначення включає, передусім, філософський та філософсько-правовий аспекти.

Ключові слова: права; жінка; Київська Русь; правове положення; Литовський Статут; Литовсько-Руська держава; аксіологічний підхід

Мета статті

З'ясувати зміст філософсько-правового виміру соціальної цінності жінки в Київській Русі.

Виклад основного матеріалу

Як вважає А.М. Орлеан, кожна з концепцій лише дещо більше від інших акцентує увагу на один з аспектів людської сутності або людського буття. Тому кожна з історичних філософських концепцій лише додає розуміння ще одного відтинку складної, багатогранної та

досить неоднозначної конструкції під назвою «людина» [1, с. 3 – 4]. На погляд Д.А. Гудими, усі «...дефініції різнобічно, проте абстрактно підходять до визначення поняття людини, оскільки єдиний об'єктивний критерій для побудови «всеохоплюючої» дефініції відсутній» [2, с. 258 – 259]. В.С. Бігун наголошує, що думки мислителів можна поєднати у три підходи до визначення людини: дескриптивний; атрибутивний; сутнісний [3, с. 24 – 25].

У сучасному науковому полі підкреслюється думка, що: - людину відрізняє членороздільна мова; - вона є суб'єктом суспільно-історичної діяльності та культури і істотою, що є найвищим ступенем розвитку живих організмів на Землі; - вона є втіленням високих моральних та інтелектуальних властивостей; - її слід розуміти як істоту біологічну та соціальну; - лише вона має специфічний спосіб буття (практику), володіє свободою, творчістю, свідомістю; - вона є суспільною істотою, що має свідомість, володіє виразною мовою, виробляє і використовує знаряддя праці; - вона відображає загальні риси людського роду, тобто характеризує родову істоту; - людина є цілісністю, якій внутрішньо притаманні діяльність і варіативність (унікальність) як наслідок поєднання взаємодії її соціальності та природності; - вона є соціально-культурною формою буття біологічної істоти виду *Homo sapiens* (сутність людини розуміється через поняття культури); - вона є істотою універсальною і може відображатись у всьому і відображати у собі все; - людина – це стан, що твориться безперервно, це постійне зусилля стати людиною тощо.

Сучасні учені виділяють такі основні ознаки людини та особливості її природи: - наявність розуму; - свідомості та самосвідомості; - редукцію інстинктивної поведінки, що уможливорює розвиток соціальних структур; - специфічний спосіб життя; - соціальність; - екзистенцію; - цілеспрямовану діяльність; - творчість; - можливість вибору; - духовність та наявність духовних потреб; - бажання змінюватись; - свободу, обов'язок і відповідальність; - здатність творити слово; - можливість мати абстрактне мислення; - включає природні, соціальні, духовні, загальнолюдські та космічні елементи; - наявність людського змісту, жити у культурній парадигмі та у стані принципо-

вої незавершеності [4, с. 408; 5, с. 243 – 247; 6, с. 13 – 15].

Разом з тим, історичний поступ людства дає підстави дещо уточнити визначення поняття «людина», виходячи з поєднання різних її характеристик. Тому варто погодитись з тими ученими, які стверджують, що недостатньо визначити людину як біосоціальну істоту, яка має мислення, мову, здатна створювати знаряддя праці, а також використовувати їх у своїх цілях. Ряд вітчизняних науковців зазначає, що людина має вкрай важливу ознаку як духовність, яка і відрізняє її від інших живих істот. Тому, на нашу думку, слід підтримати їх погляд, що людина має біологічну, соціальну, духовну сутність, вона поєднує фізичне і духовне, природне і соціальне, успадковане та набуте нею при житті. Крім того, учені стверджують, що людині притаманні ще кілька рис: творіння, руйнація та збереження своєї ідентичності. Безперечно, що увесь хід розвитку людської цивілізації – це перехід від миру до війни і навпаки, відбудова свого буття на засадах збереження свого Я.

Таким чином, людину у філософському аспекті можна ідентифікувати як істоту біологічну, але соціалізовану, що має духовність і кілька важливих рис: здатність до творіння, руйнації, збереженні власної ідентичності.

Разом з тим, важливою сферою буття людини є правова. Отже, філософське розуміння людини доповнюється філософсько-правовим усвідомленням ознак людини. У філософсько-правовій літературі можна знайти безліч дефініцій людини саме з правового аспекту. Вони зводяться, в основному, до таких, якто: «правова людина», «юридична людина», «правовий суб'єкт» тощо. Ряд учених наголошує на відмінностях між поняттями «правова людина», «юридична людина» та «правовий суб'єкт». «Правова людина» – це індивід, якому з огляду на його природу притаманні вроджені правові якості, що є найважливішою складовою загального соціального права. Натомість, «юридична людина» – це індивід, який у процесі соціалізації здатний сприймати, реалізовувати та трансформувати право як спеціально соціальне явище. «Правовий суб'єкт» – це істота, яка уособлює правове буття, принцип права, виступаючи його активним носієм і реалізатором [7, с. 154; 8, с. 11].

Отже, можна стверджувати, що філософське поняття «людини» обов'язково має включати й філософсько-правове її осмислення через поняття «правова людина», «юридична людина», «правовий суб'єкт»; діяльність людини опосередковується правом і регулюється його нормами; соціальна (а зрештою, й правова) цінність людини «кристалізується» через призму права.

Не менш важливою проблемою є відповідь на питання про дефініцію поняття «цінність», її природу. Слід зазначити, що в історії філософської думки склались різні інтерпретації цього поняття. Як вважає Є. Ковальов, значний поштовх у розвиток теорії цінностей зробили представники німецької класичної філософії [9, с. 43 – 45]. У той самий час, у сьогоденній науці не існує єдиного підходу до надання визначення поняттю «цінність». Як зауважує Ф.Г. Семенченко, сучасні теоретичні дискусії розгорнулись навколо п'ятих аспектів (чи є об'єкт цінністю або чи має він якусь цінність; цінностями є або предмети, що мають значення для людини, задовольняють її потреби або це є абстрактні сутності; цінністю є індивідуальне або надіндивідуальне утворення; спосіб включення цінності до структури особистості; цінність може розглядатись як норма, стандарт поведінки або як ідеал, ціль, що задає загальний напрям діяльності) [10, с. 59 – 61].

В основному, дефініції поняття «цінність», які надаються ученими, відображають: специфікацію цінностей як взаємовідносин між об'єктом і суб'єктом; як об'єктів, що слугують задоволенню інтересів людей; як явищ свідомості, які визначають ціннісну діяльність особи або таких, що віддзеркалюють уявлення про матеріальні і духовні блага (таких визначень близько 16) – і зводяться до домінації об'єктивістського чи суб'єктивістського аспектів.

При великому масиву визначень, тим не менше, їх об'єднує, на думку Т.В. Журавльової, те, що цінність невіддільна від людини, сфер людського буття, адже «цінності приходять у світ завдяки людині, оскільки вона є джерелом цінностей» [11, с. 244], іншими словами – певні категорії, що значущі для неї.

Крім великого масиву визначень, існує й значна кількість груп цінностей, які виділя-

ються вченими. Це, зокрема: - предметні і духовні; - матеріальні, природні, соціально-політичні; - предметні і суб'єктні; - цінності другого ступеня значення, повсякденного попиту і побуту, вищі цінності; - складні-прості, скриті-активні, розвинені-нерозвинені, істинні-псевдоцінності; - позитивні і негативні (неприємне, неблагогоду, хибне, несправедливе, потворне, профане); - егоїстичні й альтруїстичні; - ситуативні й стійкі; - пізнавальні й предметно-перетворювальні; - первинні й вторинні; - реальні й потенціальні; - абсолютні та відносні; - вічні й актуальні; - цінності-норми і цінності-установки; - цінності життя і культурні цінності; - глобальні цінності, традиції, догми, філософські авторитети й ідеологічні постулати; - абсолютні, відносні, псевдоцінності; утилітарні, пізнавальні, управлінські, моральні, естетичні, споживчі, творчі; - цінності-ідеали, цінності-бажання, цінності-повинності; - цінності-цілі й цінності-засоби тощо.

Серед усього розмаїття класифікацій і видів цінностей знаходиться місце і цінностям, що є притаманними українцям. Учені виділяють такі: 1) індивідуалізм; 2) світоглядна толерантність, що виражає здатність українського народу приймати у свою культуру ментальні настанови інших народів та їх культур; 3) кордоцентризм, що означає перевагу чуттєвого та екзистенційного над раціональним і більш стриманим; 4) антропоцентризм, який підсилювався з ідейного боку архетипом софійності світу; 5) глибинний оптимізм [12, с. 11].

Учені з давніх часів намагались знайти місце людини у безлічі цінностей. У ХХ та на початку ХХІ ст. більшість науковців схиляються до думки (яку ми підтримаємо), що людина є абсолютною цінністю, а всі інші цінності є цінностями-засобами. Саме в цьому вбачається філософсько-антропологічний підхід як «світоглядна аксіоматична ідея про найвищу цінність біосоціального індивіда», «визнання самоцінності людини стає і центральною ідеєю гуманізму, і її вихідною умовою, що ґрунтується лише на факті існування людини як біосоціодуховної істоти», а «Гуманізм – це філософський і етико-соціологічний принцип відношення до людини як до вищої цінності» [13, с. 122; 14, с. 201; 15, с. 250; 16, с. 13].

Іншими словами, абсолютна цінність людини має синтезуючий характер стосовно всіх

інших цінностей, і у цьому випадку йдеться про аксіологічне розуміння людини, що ґрунтується на гуманістичному, антропоцентричному аспекті. При цьому абсолютна цінність людини має три складові. Перша включає самоцінність, друга – аксіологічне ставлення до іншої людини, нарешті, третя стосується інтерпретації людини як вічної цінності поза хронологічно-історичних рамок та просторових меж.

Визнання людини абсолютною цінністю також дозволяє розглядати її в межах двох сучасних підходів: філософсько-антропологічному («людина як цінність») та філософсько-аксіологічному («цінність людини»). Це, у свою чергу, уможливує здійснити історико-правове дослідження соціальної цінності жінки в Україні у рамках антропологічного (жінка розглядається як цінність через її діяльність та результати цієї діяльності, які є людино-мірними і включають поняття самоцінності) та аксіологічного (жінка наділяється різними якостями, її діяльність може розглядатися і через призму її біосоціодуховної сутності, але вона не обов'язково уявляється як абсолютна цінність) підходів.

Висновки

Враховуючи зазначене, слід з філософсько-правових позицій розглянути питання розуміння поняття «соціальна цінність людини». У сучасній науковій літературі продукується думка, що це поняття слід осмислювати через поняття «сенс життя» і «призначення» людини. Перше з них позначає «всю повноту цілеспрямованої життєдіяльності людини, індивіда як представника людського роду; він має особливий, конкретно-історичний характер, він багатообразний, динамічний, локальний; така характеристика «сенсу» пояснюється тим, що людина по своїй суті є соціально-творча і діяльна істота, і постійно ставить перед собою все нові і нові цілі й завдання. «Призначення» виражає кінцеву мету існування людини як родової істоти, виражає сенс самого сенсу її буття як індивіда й особи» [17, с. 90].

Деякі вчені визначають поняття «корисність» у сенсі «значення», «призначення» ж схильні розглядати в аспекті «результат діяльності», а поняття значущість дуже близьке до поняття цінність [18, с. 28]. Ми не погоджує-

мось з такою інтерпретацією зазначених понять, і принагідно до напряму нашого історико-правового дослідження, вважаємо, що соціальну цінність жінки слід дійсно аналізувати під «зрізом» вищезазначених понять, але в іншому розумінні: «призначення» етимологічно означає напрям, мету діяльності, що конкретно і необхідно зробити людині і віддзеркалює «значення» чи «значущість» вчинків; натомість, зміст «корисності» передається через «результат діяльності», досягнення або кінцевої мети.

На нашу думку, соціальна цінність людини, яка пізнається у зв'язку із поняттям «корисність», розуміється нами як досягнення людиною актуальних на сьогоднішній день цілей, реалізація відповідних завдань, конструктивне вирішення значущих для людства в певний період проблем. Таке визначення включає, передусім, філософський та філософсько-правовий аспекти.

Література

1. Орлеан А. М. Людина як вища соціальна цінність та філософсько-правова категорія в контексті її захисту від експлуатації. *Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право»*. 2014. № 1(9) : [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://lj.оа.edu.ua/articles/2014/n1/14оамзвe.pdf>.
2. Гудима Д. А. Людинорозуміння у правовій науці (до характеристики сучасного поняттєвого апарату). *Проблеми філософії права*. 2005. Т. III. № 1-2. С. 256 – 266.
3. Бігун В. С. Антропология, аксіология та соціология права. До питання про праворозуміння. *Часопис Київського університету права*. 2005. № 4. С. 23 – 32.
4. Причепій Є. М. Філософія : підр. для студентів вищих навч. закл. [Вид. 2-ге]. Київ : Академвидав, 2005. 592 с.
5. Киричок О. Б. Філософія : підр. для студентів вищих навч. закл. Полтава: РВВ ПДАА, 2010. 381 с.
6. Гребеньков Г. В. Вчення про природу людини як підґрунтя сучасної правової антропологии. *Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності : зб. наук. праць*. Донецьк, 2005. № 1. С. 3 – 15.
7. Філософія права : Підручник [Данильчан О. Г., Дзьобань О. П., Максимов С. І. та

ін.]. [за ред. О.Г. Данильяна]. Харків : Право, 2009. 208 с.

8. Кравченко А. Антропологічний принцип у філософії права : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.12 «Філософія права». Харків, 2008. 22 с.

9. Ковальов Є. Інтерпретація поняття цінностей: історичний аспект. *Світогляд — Філософія — Релігія : збірник наукових праць / Держ. вищ. навч. заклад «Українська академія банківської справи Нац. банку України» ; Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди НАН ; [за заг. ред. І. П. Мозгового]. Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2012. С. 43 – 53.*

10. Семенченко Ф. Г. «Цінність» як предмет соціально-гуманітарної науки: теоретико-концептуальний підхід аналізу проблеми цінностей. *Вісник Київського нац. університету імені Т. Шевченка: Серія: Філософія. Політологія.* 2010. Вип. 100. С. 57 – 61.

11. Журавльова Т. В. Особистісна цінність людини як базова цінність сьогодення. *Філософія. Культура. Життя : Міжвузівський збірник наук. праць.* Вип. 37. Дніпропетровськ: Дніпропетровська державна фінансова академія, 2012. С. 238 – 245.

12. Ременець О. В. Базові цінності становлення громадянського суспільства в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук : спец. 09.00.03 «Соціальна філософія та філософія історії». Київ, 2011. 16 с.

13. Гудима Д. А. Філософсько-антропологічний підхід – методологічний фундамент сучасної юридичної науки. *Проблеми філософії права.* 2003. Т. 1. С. 122 – 125.

14. Кравченко А. П. Антропологічний принцип у філософії права : монографія. Харків: Право, 2010. 236 с.

15. Грищук О. В., Гелеш А. І. Формування та розвиток ідеї гуманізму в праві. Хмельницький: Хмельницький університет управління та права, 2013. 288 с.

16. Гелеш А. І. Формування та розвиток ідеї гуманізму в праві: філософсько-правовий вимір : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.12 «Філософія права». Львів, 2012. 17 с.

17. Ціннісно-смысловий універсум людини : монографія. [Сердюк О.О., Алфьорова М.В., Ашихміна А.В. та ін.]. Донецьк: Юго-Восток, 2007. 290 с.

SUMMARY

This article examines the issues of understanding the concept of «social value of a person» from the philosophical and legal perspective. The modern scientific literature suggests that this concept should be understood through the concepts of «meaning of life» and «purpose» of a person. It is proved that the first of them denotes the fullness of purposeful life activity of a person, an individual as a representative of the human race; it has a personal, specific historical character; it is diverse, dynamic, local; this characteristic of «meaning» is explained by the fact that a person is essentially a socially creative and active being, and constantly sets himself more and more new goals and objectives. «Purpose» expresses the ultimate goal of man's existence as a generic being, expresses the meaning of the very meaning of his being as an individual and a person. It is analyzed that some scholars define the concept of «utility» in the sense of «meaning», while «purpose» is usually considered in the aspect of «result of activity», and the concept of significance is very close to the concept of value. It is determined that we believe that the social value of women should indeed be analyzed under the «slice» of the above concepts, but in a different sense: «purpose» etymologically means the direction, the goal of activity, which is specifically necessary for a person to do and reflects the «meaning» or «significance» of actions; while the content of «usefulness» is conveyed through the «result of activity», the achievement or not of the ultimate goal. It is substantiated that, in our opinion, the social value of a person, which is cognized in connection with the concept of «utility», is understood by us as the achievement by a person of the goals which are relevant for today, the realization of relevant tasks, and constructive solution of problems which are significant for humanity in a certain period. This definition includes, first of all, philosophical and philosophical and legal aspects.

Key words: rights; woman; Kievan Rus; legal status; Lithuanian Charter; Lithuanian-Russian state; axiological approach

18. Матяж С. В., Березянська С. В. Класифікація цінностей та ціннісних орієнтацій особистості. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія» Серія: Соціологія.* 2013. Т. 255. Вип. 213. С. 27 – 30.